

СТУДЕНТСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ ПРАВОВОГО САМОВИХОВАННЯ

У статті розглядається студентське самоврядування як інститут громадянського суспільства. Проводиться аналіз правового самовиховання молоді у середовищі студентського самоврядування.

Ключові слова: *правове самовиховання, студентське самоврядування, громадянське суспільство.*

В статье рассматривается студенческое самоуправление как институт гражданского общества. Проводится анализ правового самовоспитания молодежи в среде студенческого самоуправления.

Ключевые слова: *правовое самовоспитание, студенческое самоуправление, гражданское общество.*

Student self-government as institute of civil society is examined in the article. The analysis of legal self-education of young people is conducted in the environment of student' self-government.

Key words: *legal self-education, students' self-government, civil society.*

Формування інститутів громадянського суспільства на рівні вищого навчального закладу пов'язане, перш за все, із розвитком студентського самоврядування. Останнє є тим середовищем, в якому студенти отримують досвід самоуправління, самоорганізації, самоконтролю, зокрема, у правовій сфері. Участь у роботі цієї інституції, що відбувається переважно у такій формі правового самовиховання студентів як активна правомірна діяльність, сприяє становленню молодого правосвідомого покоління – основи громадянського суспільства. Тому проблеми, пов'язані із функціонуванням і розвитком студентського самоврядування є актуальними, а питання можливостей правового самовиховання у самоуправлінському студентському колективі потребує детального дослідження.

Формуванню правосвідомості і правової культури громадян в умовах розбудови громадянського суспільства були присвячені праці І. В. Осики, В. І. Царенка, М. М. Цимбалюк, М. Й. Штангрета. Організаційні аспекти самоврядування студентів, проблеми їх самореалізації висвітлені у наукових дослідженнях таких вітчизняних учених як Т. Б. Буяльська, В. С. Демчук, К. Л. Потопа, М. І. Соловей. Водночас, недостатньо розкритим залишається питання щодо ролі інститутів громадянського суспільства при здійсненні правовиховної діяльності у найбільш ефективних її формах серед сучасної української молоді. Тому метою даної статті є визначення місця правового самовиховання у діяльності органів студентського самоврядування, виявлення взаємозв'язків між цими концептами.

Особистістю в усіх її проявах, що є основою справжнього цивілізованого суспільства, людина стає лише у тому соціумі, який є громадянським суспільством і в якому вона існує як автономна одиниця. Разом з тим не все населення, а лише його найактивніша і найсвідоміша частина, якій притаманна висо-

ка правова культура, є рушійною силою громадянського суспільства. Правова культура – це не лише і не стільки знання своїх прав і обов'язків, але й вміння і бажання скористатися ними. Саме правова культура забезпечує реальну участь людини в усіх сферах державного і громадського життя, породжує культуру демократії, високу громадянськість і відповідальність¹. Звідси випливає взаємна детермінованість рівня розвитку громадянського суспільства і правової культури населення: «... особа не зможе піднятися в своєму розвитку до високого рівня правової культури, якщо в суспільстві не існує громадянської культури»².

Віднесення нами студентського самоврядування до інститутів громадянського суспільства обумовлене результатами використання логіко-семантичного аналізу поняття «інститут» (від лат. *institutum* – устрій, організація, установлення, установа), яке у суспільствознавчих науках використовується у таких значеннях:

1) організаційна система зв'язків і соціальних норм, що регулюють певну галузь суспільних відносин;

2) процедура, спрямована на задоволення певних потреб суспільства;

3) специфічна форма життєдіяльності людини;

4) зібрання людей, які згідно з поділом праці об'єднуються для досягнення спільної мети;

5) сукупність ролей і функцій, норм і структур, які забезпечують реалізацію інтересів окремих індивідів, соціальних груп, верств або суспільства в цілому³.

Цілком поділяємо думку В. В. Головченка, що формування правової культури студентів безпосередньо пов'язано зі станом студентського самоврядування, у якому дослідник бачить реальні можливості виховання конкретними справами, набуття навичок саморегулювання, самовдосконалення і самовиховання. Самоврядування може бути і засобом, і критерієм ефективності правового виховання, показником рівня правової культури молоді⁴.

На позитивній практиці участі у різних органах учнівського і студентського самоврядування наголошує й М. М. Фіцула. Правове виховання студентів, на думку дослідника, не повинно обмежуватись формуванням у них системи правових знань, поглядів та переконань. Важливим компонентом правослухняної особи є її правомірна поведінка. Для її формування інформаційні методи правового виховання мають поєднуватися із залученням студентів до відповідальної правової діяльності, боротьби з аморальними вчинками їх однолітків, громадського осуду негативних проявів⁵.

Історія активної діяльності учнівського і студентського самоврядування на теренах України налічує близько ста років, період розквіту якого припадає на 20-ті роки ХХ століття⁶. У цей час відновили свою діяльність студентські організації «старшої школи», а також були створені організації нового типу. Їх діяльність у вузах здійснювалась згідно з положенням Головпрофосу від 14 грудня 1921 р. «Про студентські організації при вузах України». У першому розділі цього положення студентські організації розподілялись на «загальні», покликані задовольняти потреби усього колективу студентів, та «спеціальні», покликані задовольняти потреби його певної частини⁷.

На початку 20-х років організації загальностудентського представництва були фактично найвпливовішою студентською структурою, яка визнавалась кожним студентом і з якою не могли не рахуватися як у Головпрофосі, так і в ЦК КП(б)У. За їх допомогою вирішувались питання господарської роботи та організації побуту студентів, розподілу стипендій, матеріальної допомоги, ліквідації академічної

заборгованості, прийому студентів та їх виключення з вузу, створення бібліотек, проведення практики та стажування, морально-етичних відносин тощо⁸.

За часів Радянського Союзу у деяких вузах існувала така форма правового виховання та самовиховання як суд студентської честі. Він як виборний орган, що включав представників студентства, розбирав випадки порушення дисципліни, невиконання студентського обов'язку, порушення внутрішнього розпорядку у гуртожитках тощо. Засідання його проводилися у присутності батьків, членів академічних груп, працівників органів внутрішніх справ, прокуратури, суду⁹.

Сучасне студентське самоврядування здійснюється на рівні студентської групи, факультету, гуртожитку, вищого навчального закладу. Залежно від контингенту студентів, типу та специфіки вищого навчального закладу студентське самоврядування може здійснюватися на рівні курсу, спеціальності, студентського містечка, структурних підрозділів вищого навчального закладу. Така ієрархічна побудова деталізує і поглиблює вплив зазначеної інституції на все студентство, пропагуючи і утворюючи при цьому цінності громадянського суспільства.

Основними завданнями органів студентського самоврядування є: забезпечення і захист прав та інтересів студентів, зокрема стосовно організації навчального процесу; забезпечення виконання студентами своїх обов'язків; сприяння навчальній, науковій та творчій діяльності студентів; сприяння створенню відповідних умов для проживання і відпочинку студентів; сприяння діяльності студентських гуртків, товариств, об'єднань, клубів за інтересами; організація співробітництва зі студентами інших вищих навчальних закладів і молодіжними організаціями; сприяння працевлаштуванню випускників; участь у вирішенні питань міжнародного обміну студентами тощо.

Як бачимо, коло питань, які вирішує студентське самоврядування, значно розширилося. Збільшилася і його нормативно-правова база. На сьогодні діяльність студентського самоврядування регулюється Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про державний вищий навчальний заклад», Положенням про студентське самоврядування, яке затверджується загальними зборами студентів вищого навчального закладу тощо. 19 січня 2010 року вступили в силу зміни до Закону України «Про вищу освіту», якими встановлено, що до складу Вченої ради вищого навчального закладу та факультету, вищого колегіального органу громадського самоврядування вищого навчального закладу та факультету повинні входити не менше 10 % представників з числа осіб, які навчаються у вищому навчальному закладі (студентів, курсантів, аспірантів). Встановлено об'єм фінансування студентського самоврядування у розмірі, визначеному Вченою радою навчального закладу, але не менше 0,5 % бюджету відповідного вищого навчального закладу. При цьому не менше 30 % цих коштів мають витратитися на підтримку наукової діяльності тих, хто навчається¹⁰.

Отже, сучасний етап формування громадянського суспільства в Україні, елементом якого є студентське самоврядування, передбачає всебічний розвиток молоді, наповнення її життя загальнолюдськими цінностями, зокрема, правовими, у тому числі через реалізацію прав людини, що впливає з мети діяльності зазначеного інституту. Важливим є закладення на законодавчому рівні фундаменту такого поступу: встановлення більш детальної регламентації змісту діяльності студентського самоврядування, забезпечення гарантій невтручання у неї адміністрації навчального закладу.

Будучи прикладом для наслідування, учасники студентського самоврядування екстерналізують сформовані в їхньому колективі правові цінності на всю студентську спільноту, закладаючи фундамент якісних перетворень на шляху до правової держави.

Громадянське суспільство передбачає підпорядкування свободи особистості та її індивідуальності нормам права, що певним чином породжує уніфікацію поведінки, слідування відповідним нормам. У той же час індивід завжди прагне (хоча і не завжди так вдається) до формування власного «Я», здатного самостійно діяти і приймати рішення, не порушуючи при цьому суспільних правил поведінки і, у першу чергу, норм права¹¹. Тому мову можна вести скоріше не про обмеження прав і свобод суб'єктів, а про їх упорядкування, детальне регулювання з користю для суспільства в цілому, – про індивідуалізоване ставлення до особи.

При участі у студентському самоврядуванні молода людина набуває навиків управління колективом та самоуправління завдяки проявам безпосередньої та представницької демократії, що є важливим досвідом для правової соціалізації в цілому. Разом з тим така соціальна роль вимагає від суб'єкта у більшій мірі самоусвідомлення, самоорганізації, самоконтролю, детермінованих бажанням самоствердження. Практичне ж застосування правових знань і навичок дає можливість індивіду задовольнити свої особисті потреби при врахуванні чужих інтересів.

Погоджуємося з думкою науковців про те, що «особа в громадянському суспільстві не тільки мета чи основа, але і рушійна сила, яка завдяки своїм вільним, індивідуальним зусиллям, забезпечує відповідну життєдіяльність суспільства, маючи при цьому певні якості і можливості, головними з яких є індивідуальність і свобода»¹². Відповідно, формування інститутів громадянського суспільства нерозривно пов'язане із розвитком ідеї індивідуальної свободи, визнання самоцінності кожної окремо взятої особистості. Саме особистість із системою сформованих правових уявлень і уподобань є реальним суб'єктом правової культури і правової поведінки¹³.

Таким чином студентське самоврядування як інститут громадянського суспільства характеризується, в першу чергу, спрямованістю на реалізацію власного «Я», досягненням особистісного успіху (матеріального, творчого, політичного тощо).

Разом з тим участь студентів у самоврядуванні є діяльністю колективною: «у сформованому колективі особистість виявляється включеною у відносини відповідальної залежності; вимоги колективу, суспільна думка в ньому стають важливими стимуляторами саморозвитку»¹⁴. Дослідники вважають, що найбільш високих успіхів у самовихованні, в тому числі правовому, студенти досягають, коли їхня робота над собою здійснюється на тлі колективного самовиховання. Вплив колективного самовиховання на самовиховання особистості може бути опосередкованим (надихати, навіювати, заражати прикладом поведінки, інтересів, оцінок тощо) або спеціально організованим (у вигляді освіти, переконання або критичних висловлень і вимог до особистості)¹⁵. Отже, участь молоді у діяльності органів студентського самоврядування безпосередньо впливає на процес засвоєння досвіду правової діяльності та правових цінностей як студентами індивідуально, так і шляхом правового виховання своїх колег.

Взаємодія молоді у студентському самоврядуванні приносить користь не лише взаємодіючим сторонам, але й студентській спільноті навчального закладу в цілому. Спільні інтереси є тією інтегруючою силою, яка об'єднує людей у

суспільстві, спонукає до міжособистісного, правового, політичного та іншого спілкування. Це сприяє всебічному розвитку як особи, так і суспільства, оскільки передбачає соціально-перетворюючу діяльність (політичну, правову)¹⁶. Наявність загальних цілей та інтересів групи – важлива умова становлення мотивації самовиховання, зокрема, правового, для кожного студента. Це полегшує усвідомлення необхідності розвитку в собі потрібних суб'єктивно значущих якостей, коли вони стають об'єктом обговорення в дружньому колективі, якщо його члени виявляють ціннісне ставлення до цих якостей і в повсякденному житті. Разом з тим, на самовиховання окремої особистості в умовах життя в колективі здійснює найбільший вплив доцільно організована колективна суспільно корисна діяльність, організація морально ціннісних ділових і міжособистісних відносин у групі.

Основними шляхами правового самовиховання у середовищі студентського самоврядування, на нашу думку, є:

1) досвід правотворчої діяльності при розробці та затвердженні Положення про студентське самоврядування, що затверджується загальними зборами студентів вищого навчального закладу;

2) участь в управлінні навчальним закладом безпосередньо або через представників у Вченій раді вищого навчального закладу чи факультету, оскільки така діяльність регламентована на законодавчому рівні, регулюється низкою локальних нормативних актів та є по своїй суті правозастосовною практикою;

3) наслідування прикладу кращих студентів – лідерів студентського самоврядування, – які досягли певного успіху, визнання і поваги серед своїх колег та професорсько-викладацького складу завдяки активній громадянській позиції, високому рівню правосвідомості та правової культури, моральним якостям тощо;

4) сприйняття і засвоєння правових цінностей учасників студентських самоврядних одиниць різних рівнів (групи, факультету, гуртожитку, вищого навчального закладу) та подальша їх екстеріоризація (пропагування власних правових цінностей іншим суб'єктам).

Ще за часів радянської вищої школи вважалося, що однією з головних перешкод на шляху студентського самоврядування є існуюча система взаємовідносин студентів і викладачів, заснована на авторитарному, командному стилі, коли глушиться будь-яка незапланована ініціатива, будь-який прояв самостійності в організації і проведенні суспільно корисних справ¹⁷. На жаль, такі негативні тенденції мають місце і сьогодні.

З огляду на демократичні процеси у розбудові вищої школи, пов'язані, зокрема, із приєднанням України до Болонського процесу, подолання зазначеного явища стає все більш актуальним. Другою не менш важливою проблемою правового самовиховання у студентському самоврядуванні, на наш погляд, є входження до його органів студентів, які відзначаються низьким рівнем правосвідомості та єдиним бажанням – здобути владні повноваження для задоволення особистих корисливих цілей, що суперечать ідеям та цінностям громадянського суспільства та правової держави.

Але не дивлячись на існуючі проблеми, студентське самоврядування являється тим інститутом, який не лише допомагає молодій людині набути досвіду активної правової діяльності, а й полегшує загальний процес її соціалізації та сприяє розвитку громадянського суспільства в Україні.

1. Орлова О. В. Гражданское общество и личность: политико-правовые аспекты. – М.: МЗ-Пресс, 2005. – С. 93. 2. *Правова культура в умовах становлення громадянського*

суспільства: Монографія / [Ю. П. Битяк (ред.), І. В. Яковюк (ред.)]. – Х.: Право, 2007. – С. 71. **3.** *Юридична* енциклопедія : [в 6 т.] ; [Т. 2] / за ред. Ю. С. Шемшученко. – К.: Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – С. 696. **4.** *Головченко В. В.* Правове виховання учнівської молоді: питання методології та методики / В. В. Головченко, Г. І. Неліп, М. І. Неліп. – К.: Наук. думка, 1993. – С. 35–36. **5.** *Фіцула М. М.* Виховати в учнів повагу до закону // *Право України*. – 1997. – №2. – С. 54. **6.** *Потона К. Л.* Соціально-педагогічні умови організації студентського самоврядування у вищих навчальних закладах: дис. ... кандидата пед. наук: 13.00.05. – Київ, 2006. – 249 с.; *Литинський Н.* Організація загальношкільського представництва і студентські профспілки України у 20-і роки // *Схід*. – 1999. – №4. – С. 56. **7.** *Литинський Н.* Цит. праця. – С. 56–57. **8.** Там само. – С. 57. **9.** *Правовое* воспитание молодежи / [Козюбра Н. И., Оксамытний В. В., Рабинович П. М. и др.]; отв. ред. Н. И. Козюбра. – К.: Наук. думка, 1985. – С. 283. **10.** *Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» щодо питань студентського самоврядування: Закон України від 19 січня 2010 року N 1798-VI* // Офіційний сайт ВРУ. Законодавство України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>. **11.** *Пишдаток В. Е.* Правовые ценности гражданского общества как основа формирования правосознания в демократическом правовом государстве // *Философия права*. – 2007. – №5. – С. 106. **12.** *Цельсв О. В.* Особа, суспільство, держава: проблеми взаємозв'язку та обмежень в умовах громадянського суспільства // *Громадянське суспільство і права держави, проблеми становлення: Зб. наук. праць* / [под ред. С. М. Моїсєєва.] – К.: Міжнар. фін. агенція, 1997. – С. 15. **13.** *Губарь О. М., Попова Е.В.* Социология права: учеб. пособие для студ. вузов. – Донецк: Вебер, Донецкое отделение, 2007. – С. 268; *Зимогляд В. Я.* Правова культура у контексті громадянського суспільства // *Правова культура і громадянське суспільство в Україні: стан і перспективи розвитку* : матеріали міжнарод. наук. конф., (Харків, 12. жовтня 2007 р.) / НДІ держ. буд. та місцевого самовряд. АпрНУ; Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого / [редкол.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала. – Х.: Право, 2007. – С.43; *Орлова О. В.* Право и самореализация личности в гражданском обществе / О. В. Орлова. – М., 2007. – С. 57, 61. **14.** *Елканов С. Б.* Основы профессионального самовоспитания будущего учителя / С. Б. Елканов. – М.: Просвещение, 1989. – С. 31. **15.** *Елканов С. Б.* Цит. праця. – С. 29. **16.** *Орлова О. В.* Цит. праця. – С. 81–82. **17.** *Перестройка* и правовое воспитание советских граждан / [Козюбра Н. И., Оксамытний В. В., Бурлай Е. В. и др.]; под ред. Н. И. Козюбры. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 216.